

ERDÉLYI MÚZEUM

LXII. KÖTET

2000. 3–4. FÜZET

A szórványkérdés a két világháború közötti történetírásban

*

Asszimiláció és identitásváltás küszöbén

*

Feljegyzések a kisebbségi alagútból

*

Szórványsors a történetekben

*

Falu és modernizáció

*

Egy Szeben megyei magyar szórványközösség

*

Műhely

*

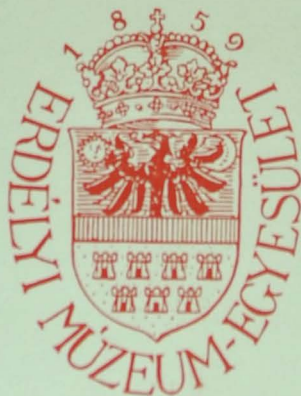
In memoriam

*

Szemle

*

Egyesületi közlemények

KOLOZSVÁR, 2000
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

rabok viseletét. Például az 1683-as országgyűlés tiltotta, hogy a parasztok seelymet, csizmát, finom posztóneműt öltösek magukra: „hordjanak a maguk módja szerint való kötőseket” (37).

Csíkban csak a katonarenden élők viselhetek hóféhér kendőt, a jobbágyrenden élőknek csak háziszöttes kockás dukált. A szabás és díszítés részletei az életkor jeleként szolgálhattak a jelrendszert értő és ismerő közösség számára. A szoknya színe alapján mintegy tízéves periódusokra tagolták az emberi életet. A kisleánynak rózsaszínű viselet, a nagyleánynak élénkpiros, tűz színű viselet járt. Az első gyerek megszületése után a menyecske zöld színűre cserélte ruháját, és ahogy az emberi élet haladt az öregkor, a halál felé, egyre sötétebb árnyalatú színek következtek.

Az öltözetet meghatározta az alkalom is. A rituális eseményekre a legelőkelőbb, legdíszesebb ruhadarabot illett felöltöni. Az egyház a maga fölérendeltségével bizonyos normákat írt elő az öltözködéskultúra területén. Bőjtben a leányok is kötelesek voltak letvetni az élénk színű szoknyákat, és sötétebbekkel váltották fel.

A hagyományos világban a viselet egyben az egyén számára előírt viselkedésmódot is jelentette, melyet az egyének szigorúan szem előtt kellett tartania, ha nem akart a közösség szigorú erkölcsrendszerébe ütközni. A szokás megszegését a közösség a tetleglenségétől a megszólalásig különböző módon büntethette. A harisnya zsinórozásának színe a szabad székelyek kiváltságának jele volt. Aki méltatlanul viselte, arról nyilvánosan leszakították. A kétes erkölcsű leányt a templom előtt fosztották meg a pártájától. Akinek pántlikája hosszabb volt a szoknyájánál, arról azt tartották, hogy férjhez akar menni. Aki igen félrecapta a kalapját, azt büszkének minősítették.

Példák sokaságával bizonyítja a szerző álláspontját, hogy a viselet rendszerén belül minden elemnek jelentéshordozó funkciója van. A mai ember számára ezek a jelek fölöttébb bonyolultnak, érthetetlennek, logikátlanok tűnhetnek, viszont a zárt társadalom számon tartja a hosszú fejlődés nyomán kialakított törvényeket.

Gazda Klára könyve a rendkívül sokoldalú bemutatás során az egyes ruhadarabok hiedelmháterére is kitér. A meztelességnek például gonoszszűz és termékenységvárászló szerepet tulajdonítottak. Az archaikus gondolkodás szerint az ember mágikusan befolyásolható azokon a ruha-

darabokon keresztül, amelyek közvetlenül érintkeznek a testével. A menyasszonytól kapott völegényinget a férj felrethette, hogy benne temessék el, mert a túlvilágon esküvői ruhadarabjokról ismerik fel egymást a házások.

A könyv utolsó fejezete a polgárosodó környezetben zajló „kivetkőzés” folyamatát követi nyomon. Az ipari forradalom a Székelyföldön is szükségletenné tette a háziipari termelést. A gyári ipar termékei olcsóbban beszerezhetőek és könnyebben moshatóak voltak, mint a hagyományos módon előállított ruhadarabok. Az üzleti áruk megvásárlásával egy időben szűntek meg a közösség tradicionálisan kialakított formái is. „Ennek az ember és tárgy közé ékelődő elidegenedési folyamatnak az észlelése, továbbá az esztétikai kvalitásokat is felmutató és közösségi identitást is hordozó tárgyi (és szellemi) világ eltűnésének tapasztalása egyes értelmiségiekben niadalmat keltett” – írja Gazda Klára (175). Az értelmiségiek szent kötelességüknek érzik megmenteni, felújítani, ugyanakkor összetársadalmivá tenni e kihálófélben levő kulturális értéket.

Hogyan viszonyul a folklorizmus termelte „székelyruha” a hagyományos viselethez? – teszi fel a kérdést a könyv szerzője. Az értelmiség egyértelműen pozitív érték-tartalommal ruházza fel a székely népviseletet: az „idegen”, a „céda” boltivai szemben a munka, a szorgalom, a tisztaság, a megmaradás erkölcsét jelképezi. A hagyományos értékrendszer módosulásával az öltözetdarabok elvesztik szimbolikus jelentésüket. A hajdani összetett jelrendszer a 20. században megszűnik, a viselet egyre inkább csak az etnikai identitás kifejezésére szolgál.

A könyv utolsó fejezete kijelöli a székely viselet helyét az erdélyi, valamint a magyar viseletek körében. Gazda Klára munkája jelentős alkotás nyelvjárási, dialektológiai szempontból is, mert ma már archaizmusnak számító mesterségneveket sorol fel. A jobb megértés kedvéért talán szerencsésebb lett volna a képmellékletet közvetlenül a folyószövegbe illeszteni, de az már az olvasói alaposágon múlik, hogy hátralapoz-e a megfelelő helyre, ahol a képi utalás található.

Gazda Klára könyve monografikus igényű bemutatás. Ennek előnye: információgazdagság, a téma árnyalt, sokoldalú bemutatása és a korábbi kutatási eredmények feldolgozása.

Gazda Andrea

A Magyar Országos Levéltár két újító segédletéről

Királyi Könyvek. Mohács előtti oklevelek.

A Magyar Országos Levéltár kiadása. Bp. 1999. 369 MB.

A címben jelzett minősítés elsősorban nem a szerzők szűkebben vett közlési módszerére, hanem sokkal inkább az adathordozó milyenségére utal. Kevésbé elterjedt, ám annál inkább praktikus és egyre inkább tért hódító megoldás az elektronikus formában történő közzététel. A Magyar Országos Levéltár kiadásában megjelent CD két – jelentőségében túlbecsülhetetlen – forráscsoport módszeres feltárását segíti elő. Az egyik a Mohács előtti oklevelek gyűjteménye, a másik a magyarországi Királyi Könyvek sorozata.

Vegyük előbb szemügyre a középkori oklevelek katalógusát. A bemutatott anyag voltaképpen a Magyar Országos Levéltár (MOL) Mohács előtti gyűjteménye, amely az 1526. augusztus 29. előtti keletkezett nem elbeszélő levéltári forrásokat (okleveleket, számadásokat, különböző jegyzékeket stb.) őrzi és tartja nyilván. A gyűjtemény két részből áll. Az egyik a *Diplomatikai Levéltár* (DL), amely a MOL-ban őrzött különböző levéltárakból összegyűjtött okleveleket tartalmazza, a másik a *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (DF), amely a

történeti Magyarországon keletkezett vagy arra vonatkozó, de jelenleg a MOL-on kívül (vidéken és külföldön, de főleg az utódállamokban) őrzött oklevelek fényképmásolatait foglalja magában. A két gyűjtemény együttesen mintegy 300 000 oklevélszöveget tartalmaz (eredeti, átirat, másolat vagy protokollum formában), és ez a középkori Magyarország történetének legfontosabb forrásbázisa. A gépi adatfeldolgozásról Borsa Iván, aki a rendszert kidolgozta és a munkákat elkészítette, már több beszámolót megjelentetett – magyar nyelven: Levéltári Közlemények 42 (1971). 1. sz. 3–32. Levéltári Szemle 42 (1992). 2. sz. 27–39. és 4. sz. 41–49 –; 1998-ban pedig, amikor tizenöt példányban megjelent az első kísérleti változat, Ráczy György – a munka jelenlegi irányítója – részletesen bemutatta a számítógépes adatbázist (*Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 181–196). A következő ismertetés elsősorban ezekre és a lemezen megtalálható használati utasításra, továbbá a használat útján nyerhető konkrét tapasztalatokra támaszkodik.

A számítógépes feldolgozás alapjául a MOL már meglévő segédletei szolgáltak. Ezek közül a legfontosabbak a DL/DF időrendi mutatólapjai, illetve a MOL regesztagyűjteménye. Az időrendi mutatólapok (eredeti nevükön „kékcédulák”) az egyes oklevelek meghatározó adatait tartalmazzák, és mindkét gyűjteményhez azonos módon készültek, a teljesség igényével. Első fázisában ezen időrendi mutatólapok adatainak bevitelét történt meg. Ezeknek köszönhetően *valamennyi* (több mint 300 000) oklevélről megkapjuk a következő adatokat: a jelzetet, a keltezést, a fennmaradási formát, a régi jelzetet, az oklevél kibocsátóját (kiadóját), eredeti esetében pedig a megpecsételési módját. *Ezek az adatok tehát a jelenleg ismert teljes magyar vonatkozású oklevélállományról itt rögzítve vannak, és az adatbázis felhasználóinak rendelkezésére állnak.* A DL mintegy 160 000 oklevélszövegből kb. 90 000-hoz magyar nyelvű regesztát (kivonat) is készült, és ezek a fent felsorolt (alap)adatok mellett az oklevél szövegének tartalmáról is – eltérő részletességgel – tájékoztatást nyújtanak (ezek azonban egyelőre nincsenek kivétel nélkül a lemezen). A munkálatok második szakasza 1994–95-ben kezdődött a meglévő regeszták szövegének rögzítésével, valamint a regeszták adatainak mutatózásával. (A mutatózásra a visszakereshetőség miatt volt szükség.) A levéltári regesztákat forráskiadási okok miatt időrendben csak az 1438. évtől kezdődően rögzítették, ugyanis az eddig megjelent forráskiadványok legkevésbé ezt a korszakot tárták fel. A most bemutatásra kerülő lemezen a DL 1438–1491 közötti éveinek regesztaszövegei kutathatók, de ezek közül csak az 1438–1464 közötti évek regesztáihoz készült el a mutató is. A levéltárban azonban nem készült minden, a főnti időben kibocsátott oklevélről regesztát, ezért az adatbázis sem tartalmazza minden 1438–1491 között kibocsátott oklevél regesztaszövegét. Megemlítendő az is, hogy a DF egyetlen darabjáról sem került fel még regesztát a lemezre. A regesztákat segédlet céljából a DL létrehozásától fogva folyamatosan készítik a téma kutatásában érdekelt levéltárosok és történészek; ezek szövege tájékoztat ugyan az oklevél tartalmáról, de

legtöbbje nem tudományos igényű forráspublikáció, és semmiképpen sem teszi fölöslegessé az eredeti oklevél hasonmásának (vagy közlésének) kézbevitelét.

Az adatbázis nem mentes a hibáktól. Ezek nagyobb része az immár egy évszázada folyamatosan készített időrendi mutatólapok hibáiból, kisebb része a rögzítési adatok következtelenségeiből származik. A rögzített adatok megbízhatóságát ellenőrizendő átvizsgáltuk gróf Kemény József oklevélgyűjteményének teljes középkori anyagát és a cegei gróf Wass család levéltárának 1418-ig terjedő okleveleit, és ennek nyomán megállapítható volt, hogy a lemez adatai általában pontosak, és lehet azokra támaszkodni. Egy ilyen óriási adattárban kisebb hibák természetesen előfordulnak: ezek egy része nyilvánvaló elírás (pl. a keltezésben a rögzítés során számok cserélődtek fel, és így az oklevél – időrendi felsorolásban – a valódi keltetőtől igen messzire kerül). Néhány esetben a dátumfeloldás hibás, vagy a keltezetlen oklevél valószínűsíthető keltezése tovább szűkíthető (igaz, ez utóbbi esetekben megnyugtató megoldást csak az egyes oklevelek tudományos igényű feldolgozása hozhat, eredmény ilyen kérdésekben pedig sokszor csak igen hosszú vizsgálódás után születik meg). Egyetlen esetben az oklevél teljességével hiányzott az adatbázisból. Ezek a hiányosságok természetesen javíthatók, és a lemez készítői szívesen is veszik az észlelt hibák/hiányok jelzését. Erre a lemez használati utasítása is kitér, mi több, úrlapszerű mintát is tartalmaz a javítások áttekinthető összesítéséhez. A rendszerbe már bevitt adatokat tehát folyamatosan javítják, és így a később elkészülő CD-variánsok nem ismétlik meg a korábbi verziók tévedéseit.

A fent említett két gyűjteményen kívül fennmaradt oklevelek nincsenek bekapcsolva ebbe a rendszerbe, és a jelen segédletnek (egyelőre) nem is lehetett célja ezzel foglalkozni. A főleg újkori kézíratos másolatgyűjteményekben fennmaradt és másol fel nem lehető oklevél-szövegek összegyűjtésére, ezeknek egy könnyen áttekinthető rendszerbe történő beillesztésére még nem történt kísérlet (bár Borsa Iván évekkal ezelőtt megfogalmazta ennek szükségességét). Mindazonáltal az is tény, hogy a kézíratos másolatgyűjtemények nagyszámú, általában hanyagul másolt és tévesen keltezett oklevélszövegei közül a deperditák kiválasztására azután lesz lehetőség, hogy az összes, középkori szöveggyűjteményezés útján fennmaradt oklevélszövegről elkészül egy regesztaszintű feltárás. (Ezért például az *Erdélyi okmánytár* eddig megjelent első kötete is csak a legfontosabb másolatgyűjtemények anyagát vette figyelembe, és az egyes forráskiadványok szerkesztőitől függ, hogy milyen mértékben tartják feladatuknak a csak újkori másolatokban fennmaradt darabok felkutatását.) Ugyanigy a jövő kutatásának megoldandó feladata a már elveszett és csak korábbi kiadásokból ismert oklevelek összegyűjtése. Ez utóbbi feladatot az országos vagy területi oklevéltárak (*Diplomata Hungariae Antiquissima*, *Anjou-kori oklevéltár*, *Zsigmondkori oklevéltár*, *Erdélyi okmánytár*, továbbá az utódállamokban kiadott oklevéltárak) általában elvégzik az általuk munkába vett korszakról. A lemez elkészítői egyébként tervbe is vették a ma már csak közlésekből ismert szövegek gépre vitelét.

A lemez használhatóságáról, hasznosságáról pillanatok alatt meg lehet győződni: segítségével bármilyen középkori magyar oklevélkibocsátó fennmaradt „terméséről” teljesnek mondható jegyzék készíthető el (ma érvényes levéltári jelzettekkel, lásd a 3. képet), de egy bizonyos korszak okleveleiről vagy az egyes levéltárak anyagáról is (akár időre, akár a jelzetek szerinti sorrendben) könnyen áttekinthető jegyzékhez jut a kutató (4. kép). A keresőkérdekek természetesen tetszés szerint kombinálhatóak, a találat adatai pedig nyomtathatóak, de az „Export” paranccsal elektronikus adathordozókra (pl. hajlékonylemeze) vagy bármilyen más számítógépes alkalmazásba – így adatbáziskezelő programokba – is átvihetők. Sok, a mai Magyarországon megjelenő történeti munka csak egyszerűen a DL- vagy a DF-számokra hivatkozik, a lemez segítségével azonban bármely oklevél könnyen azonosítható és immár a dátum és a kibocsátó ismeretében visszakereshető forráskiadványokban vagy eredeti őrzési helyén. Segítségével az Országos Levéltárán kívül őrzött oklevelek DF-száma pedig hasonlóképpen könnyűszerrel megállapítható.

Az adatbázisban minden egyes oklevélszövegnek egy „rekord”-nak nevezett egység felel meg, és ez a rekord egy oklevél adatait tematikusan strukturálva, ún. mezőkre (adatsopotokra) bontva tartalmazza (vö. 2. kép). Jelenleg 32-féle ilyen mező létezik; ezek a kereséskor megjelenő ún. keresőablakok útján kutathatók (lásd az 1. sz. képet). E mezők közül a legfontosabbak az oklevél már említett azonosító adatait tartalmazzák (jelzet, keltezés, fennmaradási forma, régi jelzet, kibocsátó [kiadó] adatai), amelyek a DL és DF minden egyes oklevele esetében már feldolgozottak és a lemezen megtalálhatóak.

A mezőkkel kapcsolatosan ide kívánczik néhány megjegyzés.

A lemezen önálló keresőablakkal megjelenő „Jelzet” mező a DL esetében az eredeti oklevél, a DF esetében az oklevél fényképének jelenlegi (MOL-beli) levéltári jelzetét jelenti. A DL számok 1-gyel kezdődnek, és jelenleg a legmagasabb DL-szám kevéssel haladja túl a 108 000-et. A DF-be helyezett oklevelek számozása – az átfedések elkerülése végett – 200 000-rel indult, itt tehát a jelzet minden esetben egy hatjegyű szám. A számítógépes adatkezelés miatt a DL esetében is hatjegyű számokra volt szükség, és így az a megoldás született, hogy a nem hatjegyű DL-számokat elől egy vagy több 0-val hatjegyűvé egészítették ki. (Pl. DL 1-ből DL 000001 lett; ezeket a 0-kat azonban hivatkozáskor nem kell szerepeltetni.) A „Keltezés” mezőben az oklevél keltezése található (szóközők nélkül, egybeírva pl. 14380801 formában), és a keresőablakba is így kell beírni. Amennyiben a keltezés részben vagy egészen ismeretlen elemet tartalmaz, a pontosítás említve van (E = előtt, K = körül, U = után), év nélküli oklevélszöveg esetén pedig ebbe a mezőbe 9999 kerül. (Ilyenkor a „Megjegyzés” mező tartalmazza a levéltárosok által valószínűsített évet vagy évkört. Oklevelek áthelyezése esetén ugyanez a mező tartalmazza az új DL- vagy DF-számot is.) A „Nyelv” mező az oklevélszöveg nyelvét, a „Fennmaradási forma” az oklevél fennmaradási formáját (eredeti / átírás /

formulárium / másolat / protokollum / tartalmi átirat) jelöli. A „Régi jelzet” a DL esetében azt a levéltári egységet közli, amelyben az oklevél eredetileg megtalálható volt, és amelyből kiemelték a DL gyűjteményébe. A DF esetében viszont a „Régi jelzet” mezőbe a MOL filmtári szekciójának U betűjele, illetve a különböző levéltárak ún. törzsszáma kerül, amely alapján minden oklevélről egyértelműen megállapítható, hogy melyik országy melyik levéltárának fondjaiból fényképezték le. Az U számok feloldását (tehát az oklevél jelenlegi őrzési helyét) egyszerű rákattintással azonnal megkapjuk. A „Kiadó” mező az oklevél kibocsátóját (kiadó) adja, a „Címzett” a zárt oklevelek külsőn megjelölt személyt, ennek hiányában azt, akihez az intézkedés vagy levél szólt; a „Kedvezményezett” azt a személyt tartalmazza, akinek érdekében az oklevelet kiállították, a „Személyek” mezőbe pedig mindazok a jogi vagy természetes személyek kerültek, akik az előző mezőkben megnevezetteknek kívül szerepelnek az oklevél regesztájában. Ez utóbbi három mező adatairól közös index készült, és a „Személyek” keresőablakban lehet keresni rájuk. Az „Írástípus” az okleveleket valamely középkori magyarországi írástípusba sorolja; a „Keltezési hely” és a „Helységnevek” az oklevélben előforduló helységneveket tartalmazza. A „Tárgyszó” keresőablakban összesen 14 mező szavasan indexelt adatai kutathatók. Ezek a mezők természetesen csak a regesztával is rendelkező rekordoknál vannak kitöltve, azok közül is csak az 1438–1464 közötti (mutatózott) éveknél. Ezekben a közösen indexelt mezőkben a következő tárgykörök találhatóak meg (zárójelben a mező neve): jogélettel kapcsolatos információk („Jog”), földrajzi nevek (eredeti és mai írásmóddal, „Földrajzi nevek”), állatokra, állattenyésztésre vonatkozó ismeretek („Állatok előfordulása”), a növénytermesztéssel, földműveléssel kapcsolatos adatok („Növények előfordulása”), anyagi és szellemi kultúrával kapcsolatos fogalmak és tárgyak („Kultúra”), pénznemek, pénzügyi akciók, bányászat és sóügyek („Pénznemek, járadékok”), mértékegységek nevei („Mértékegységek”), a kereskedelemmel, vámokkal, adóval, szállítással, vásárokkal kapcsolatos ügyek („Kereskedelem”), országos jellegű, köztörténeti vagy katonai vonatkozású történések, hadjáratok, csaták, fegyverek („Köztörténet”), illetve „Katonai adatok”), a latin vagy német oklevélszövegekben előforduló magyar vagy más vulgáris szavak, család- és személynevek („Magyar szavak”), nem magyar nemzetiségű népcsoportokra vonatkozó ismeretek („Nemzetiségek”), hitéleti és egyházi, egyházjogi vonatkozású adatok („Egyházi élet”); ugyanitt kerül azonban említésre a kancelláriai jegyzet megléte (esetleg fajtája). A „Pecsetek leírása” az oklevél megpecsételési formáját tartalmazza, és a pecsétet számát írja le; az összes eredeti oklevél esetében ez a mező kutatható. (Megjegyzendő, hogy a megpecsételési formája a DF-ben meglévő fényképmásolatok alapján olykor nem volt eldönthető, pl. ha a pecsét az oklevél hátlapján van, de a hátlapról nem készült felvétel, az adatbázisban csak annyi volt rögzíthető, hogy a pecsét a hátlapon található.) A „Kiadási adatok” mező a regesztával rendelkező oklevél szövegének publikációs helyét rögzíti (amennyiben a szövegét már kö-

zölték). Itt és a fent bemutatott 14 mezőben csak akkor található tehát adat, amikor az oklevél azonosított adataihoz (jelzet, keltezés, kibocsátó stb.) regeszta volt rendelve; ezen adatok száma a regeszták rögzítésével tovább fog bővülni. A fenti mezőkben történő keresés során kapott találat tehát nem a katalógus teljes oklevélállományának, hanem annak csak regesztákkal ellátott (és mutatózott) töredékének átvizsgálásából adódik. Természetesen a még részben regesztázatlan DL- és a teljesen regesztázatlan DF-oklevelek között is nyilván még sok olyan van, amelyek feltett keresőkérdéseink alapján bevonandók lennének kutatásainkba. Az egyik legfontosabb mezőnek számít tehát a „Regeszta szövege”, amely az egyes oklevelekről készült – és a MOL-ban meglévő – segédlet céljára készített regeszták teljes szövegét tartalmazza. Emellett a lemez készítői feladatuknak tekintik a már megjelent publikációk (regesztakiadványok) anyagának rögzítését is. (Itt említhető meg, hogy Jakó Zsigmond forráskiadványának, A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek 1438–1452 közötti anyaga már kutatható a lemezen, de ismeretes az is, hogy például az *Anjou-kori oklevéltár* kiadói maguk is tervezik forráskiadványuk CD-n történő megjelentetését.)

A tulajdonnevek (hely- és családnevek) standard formában, egységesítve, már írásmód szerint is bekerültek az adatbázisba, hogy ekképpen könnyen visszakereshetőek legyenek (egyébként egy-egy tulajdonnév össze, az eredeti oklevélben is előfordulható alakját ki kellene találnunk). A nevek átírásában a fonetikus írásmódot használták.

Az adatbázis egy korábbi variánsa Interneten is megtalálható (cím: <http://www.ujf.hu/db/dipl/index.html>), ám nagy hibája, hogy az adatok (jelzet- vagy időrendi lista) történő rendezését nem teszi lehetővé (a rögzített adatok a géprevitel sorrendjében maradnak). A két levéltári gyűjtemény további bővülése az oka annak, hogy például a DF-be újabban bekerült egyes okleveleknek még az azonosított adatai sem kerültek fel a CD-re; ennek pótlása a közeljövőben minden bizonnyal meg fog történni (Pl. a szobeli káptalan levéltárának okleveleit [DF 291954–292047] nem tartalmazza a lemez; itt a legmagasabb DF-szám a 291943-as.)

A Mohács előtti gyűjtemény lemezen közreadott katalógusának adatbőségét szemlélteti az is, hogy ugyanez a Magyar Országos Levéltár Nagykatatójában – nyomtatott segédlet formájában – jó néhány vaskos kötetet tesz ki (és ez utóbbiak regesztákat nem is tartalmaznak).

A CD a középkori oklevelek adatain kívül egy másik fontos forrás, a magyarországi Királyi Könyvek (latinul: *Libri Regii*) – első négy kötetének – adatait is tartalmazza. Ezek másolati könyvek voltak, és a királyi nevében kelt fontosabb (örök érvényű jogokat biztosító) okiratok beiktatására szolgáltak (ilyennek minősültek pl. a birtokadományok, méltóságok, különböző mentességek és kiváltságok adományozása, éhészabály-adományozások, illetve megerősítések, nemesség- és címeradományozások stb.). Nagy számban található azonban bennük különböző magánokiratba foglalt ügyek (végrendelkezések, jobbágyfelszabadítások, birtoktruházások, fiú-

sítások stb.) érvényességéhez szükséges királyi jóváhagyások és más, jogi ügyekkel kapcsolatos iratok is. A Királyi Könyvekbe elvben minden fontosabb irat szövegét bevezették, a bejegyzések azonban meglehetősen hiányosan történtek. A magyar udvari kancellárián, Bécsben vezetett királyi könyvek sorozata 1527-tel kezdődik és 1867-ig hatvanhét kötetet tesz ki. A 18. században több sorozatra vált szét; azóta pedig az adományozott címer és pecsét képét is befestették a kötetbe. Az erdélyi fejedelmi kancellárián (1581–1680 között), majd a bécsi erdélyi udvari kancellárián (1684–1848, 1861–1867 között) vezetett Királyi Könyvek anyagából még egyelőre semmi nincs a lemezen, de két, Miskolcon, illetve Kolozsváron alakult munkacsoport már elkezdte a fejedelemség korai feldolgozását.

A két magyarországi és erdélyi sorozat anyagából válogatott két, nyomtatásban is megjelent tematikus ismertető, ám ezek természetesen távolról sem merítették ki a forráscsoport egészét (A Királyi Könyvek. *Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, címer, előnév és honosság-adományozásoknak, 1527–1867.* A M. Kir. Orsz. Levéltár felügyelete alatt összeállították Dr. Illéssy János és Pettkő Béla. Bp. 1895; *Vásárszabadalmak jegyzéke.* A Királyi Könyvekből összeállította Dr. Illéssy János. Bp. 1900; *Községi kiváltságlevelek jegyzéke.* A Királyi Könyvekből összeállította Dr. Illéssy János. Bp. 1898). Az itt ismertetett adatbázis az 1527–1590 közötti korszakba eső magyarországi sorozat első négy kötetét tartalmazza; anyaguk – I. Ferdinándnak Kelet-Magyarországra is kiterjedő uralma miatt – fontos az erdélyi történelem szempontjából is. Az egyes kötetek anyagából két adatbázis készült: az első mutatózva, szövegszerűen dolgozza fel a legfontosabb adatokat, a másik az egyes bejegyzésekhez tartozó könyvoldalak képét (hasonmását) tartalmazza (lásd az 5. és 6. képet). Így a bejegyzések az eredeti kézbevétele nélkül tanulmányozhatóak, nyomtatás útján reprodukálhatóak, ugyanakkor azonban számítógépen nagyíthatóak és – képekkel program segítségével – tisztíthatóak, kontrasztosabbá tehetőek; mindez az olvasókat könnyíti meg. A szöveges adatbázis nagy hiányossága, hogy nem tartalmaz teljes szövegű regesztákat, hanem csak mutatózva a bejegyzések tartalmát (igaz, ez utóbbiak teljes szövegükben megtekinthetőek). Az adatok összegyűjtése és egységesítése itt is több tematikus mezőbe történt; ezek közül egyeseknek önálló keresőablakuk van, míg néhány mező adatai együtt kerültek egy-egy keresőablak alá. A „Név” mező – amely önálló keresőablakkal rendelkezik – általában az adományos(ok) nevét, továbbá a hiteleshely előtt vagy egyéb helyen tett bevallás megerősítésekor az itt szereplő(k) nevével tartalmazza: első helyen a bevallást tevő(k), azt követően pedig a kedvezményezettek nevei (családnév, előnév, keresztnév). A családnevek betűhíven, a keresztnév pedig a mai helyesírásnak megfelelően kerültek be az adattárba. Minthogy a családnév formája még nem teljesen rögzült az újkorban, a név mellett – rövidítve – a feltüntetett rokonsági fokozat is szerepel (pl. X gy[ermeke]: Y). Az adományos(ok) hivatali tisztségére vonatkozó adatok is szerepelnek, általában magyar nyelven; a tisztséggel kapcsolatos földrajzi nevek itt már modern

helyesírás szerint tűnnek fel. Az „Utaló” mező az adományosan kívül megemlítt személyek neveit tartalmazza, vagy azoknak a neveit, akik csak közvetett módon álltak kapcsolatban az adományossal. (Az itt alkalmazott rövidítések a következők: *e*: előző birtokos vagy előző tisztségviselő, *h*: határos birtokos, *ti*: tisztségviselő.) Ezekre a személyekre ugyancsak a „Név” keresőablakban lehet keresni. A „Kiadó”, a „Kiadás helye” és „Kiadás ideje” mezőben (és keresőablakban) találjuk meg a kiadó nevét, a kiadás helyét (amennyiben azonosítható volt, mai alakban) és idejét (az évszám, hónap és nap itt ponttal van elválasztva egymástól; kereséskor helyköz nélkül kell beírni, pl. 1552.03.27). Az „Adomány jellege” keresőablakban az adomány vagy a forrás fajtáját találjuk meg (tehát hogy az oklevél milyen ügyben kelt), illetve azt, hogy az adományozás milyen jogcímen történt. A „Birtok” és „Megye” keresőablak az adományozott birtok nevét és megyéjét tartalmazza, a helységneveket a bejegyzésben foglaltak szerint, vagyis betűhíven, az egyes közigazgatási/területi egységek nevét mai helyesírás szerint. Ha az adomány nem valamely birtokra, hanem tisztségre vonatkozik, e két keresőablakban történik utalás az ahhoz tartozó helysége, illetve megyére, kiváltságos kerületre, székre, egyházmegyére. A „Megye” keresőablakban szereplő adatok mellé került azoknak a megyéknek a neve is, ahol az egyes nemesleveleket kihirdették („Honosság” mező, önálló keresőablak nélkül), vagy ahol az adományt elnyerő testület vagy helység feküdt. Az „Állag” keresőablak alatt a bejegyzések, továbbá a hozzájuk tartozó előiratok és későbbi másolatok levéltári jelzete található meg, a MOL-beli szekciók betűjelével, a fondok és állagok törzsszámával, továbbá az egyes iratok pontos levéltári jelzetével és keltével. A „Megjegyzés” mező és keresőablak a nem szabványosítható adatokat, kiegészítő információkat tartalmazza, a

„Sorszám” mező (saját keresőablaka van), a bejegyzés helyét adja meg a Királyi Könyvek kötetszámának és a bejegyzés sorszámának megjelölésével. A kereséskor kapott találatok a „Név” mezőben szereplő nevek ábécésorrendjébe vagy az egyes bejegyzések időrendi sorrendjébe rendezhetőek.

Mindkét adatbázis esetében említést érdemel a jól kimunkált, könnyen áttekinthető, magyar nyelvű tájékoztató és használati útmutató.

A lemez a „Setup.exe” parancssal indítható. Kereséskor célszerű a kiválasztott keresőablakba vinni a kurzort, majd rákattintani az INDEX-re, mert így könnyen böngészhetünk a mezők indexelt adataiban. A kiválasztott adatot (keresőkérdést) a program a BEÍR gombbal automatikusan beírja a keresőablakba.

Külön figyelmet érdemel, hogy az általában kis példányszámú – és emiatt igen drága – forráskiadványainkkal szemben ennek a lemeznek az ára azokéhoz képest nagyságrenddel alacsonyabb. A számítógéphasználat rohamos továbbterjedése pedig lehetőséget biztosít mindenki számára, hogy könnyen és gyorsan tájékozódjék a tulajdonképpeni kutatás megkezdése előtt; a munka e fázisához a CD-meghajtóval rendelkező személyi számítógépen kívül tulajdonképpen más nem is szükséges.

A várhatóan folyamatosan bővülő anyag óriási segítségét jelent a két korszak kutatóinak. Bizton állítható, hogy a magyar forráskiadás nagyon fontos vállalkozásával állunk szemben, melynek teljessé tételéhez több történetkutatói nemzedék fog hozzájárulni. E lemez példája remélhetőleg ösztönzőleg hat nemcsak a munkába vett anyag kiaknázására, hanem további forráscsoportok ilyenyszerű feldolgozására is.

W. Kovács András

Keresés

Művelet	Index	Kérdés
	Jelzet	
and	Keltezés	"14380801"
and	Nyelve	
and	Fennmaradási forma	
and	Megjegyzés	
and	Kiadó adatai	"KOLOZSMONOSTORI"
and	Kiadó adatai	"KONVENT"
and	Pecsétek leírása	
and	Személyek adatai	
and	Írástípus	
and	Keltezés helye	
and	Helységnevek	

KELT=("14380801") and KIBO=("KOLOZSMONOSTORI") and KIBO=("KONVENT")

Keres Bező Mégsem Töröl Index Halmaz Betölt Nyomtató Súgó

1. kép. Mohács előtti gyűjtemény adatai. Keresőúrlap. A keresőablakok segítségével keressük a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek 1438. augusztus 1-jei bejegyzését

Országos Levéltár - Mohács előtti gyűjtemény adatai - [Rekord - 036390 - 14380801 - KOLOZSMONOSTORI KONVENT]

Keresés Nézet Rekord Ablak Súgó

Jelzet	036390
Keltezés	1438 08 01
Nyelve	latin
Fennmaradási forma	protokollum
Régi jelzet	KOLMON PROT AB 1438 5 1
Kiadó adatai	KOLOZSMONOSTORI KONVENT
Kedvezményezett adatai	Kuthus (dictus) Lőrinc (Péter fia) kolozsvári lakos Kuthus (dictus) Péter (Péter fia) magán
Személyek adatai	Greph (dictus) Peter kolozsvári polgár
Írástípus	eltöltő
Jog	javak elvitele
Kultúra	kolozsvári ház
Kiadási adatok	Jakó 98.
Regeszta szövege	Kuthus (dictus) Péter fia: Lőrinc Cluswar-i lakos - testvére: Péter nevében is - tiltja Greph (dictus) Peter szintén itteni polgárt apjuk Cluswar-i háza felének bitorlásától és anyjuk javainak elvitelétől.

Útvonal: Keresőkérdés: KELT=("14380801") and KIBO=("KOLOZSMONOSTORI") and KIBO=("KONVENT") 1/2

2. kép. Mohács előtti gyűjtemény adatai. Az 1438. augusztus 1-jei oklevél regesztája (bejegyzés a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben)

Országos Levéltár - Mohács előtti gyűjtemény adatai - [Lista - SET_0000 - KIBO=["ERDÉLYI"] and KIBO=["VAJDA"]]

□ 277179	12710000	E	MÁTÉ ERDÉLYI VAJDA
□ 277180	12740625	E	MÁTÉ ERDÉLYI VAJDA
□ 277182	12760914	E	MÁTÉ ERDÉLYI VAJDA
□ 253301	12830000	E	OPUR ERDÉLYI VAJDA
□ 253302	12841221	E	ROLAND ERDÉLYI VAJDA
□ 278618	12910000	Á 1291	ROLAND ERDÉLYI VAJDA
□ 253305	12931006	E	ROLAND ERDÉLYI VAJDA
□ 277213	12960618	E	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 028712	12970421	Á 1297	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 028710	12970421	Á 1297	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 028709	12970421	Á 1297	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 028708	12970421	Á 1297	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 037207	12970421	M	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 277214	12970928	E	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 028713	12990929	Á 1299	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 040468	13020205	Á 1325	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 200925	13020205	Á 1302	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 040468	13020416	Á 1325	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 260925	13020416	Á 1325	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 255287	13031016	Á 1303	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 255287	13031021	Á 1303	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 252696	13040928	Á 1335	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 030589	13050617	E	LÓRINC ERDÉLYI VAJDA
□ 028574	13060916	Á 1306	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA

3. kép. Mohács előtti gyűjtemény adatai. Kibocsátói lista: az erdélyi vajdák oklevelei időrendi sorrendben (részlet). Az első oszlopban a jelzetek, a másodikban az oklevél kelte, a harmadikban az oklevél fennmaradási formája (E = eredeti, Á = átirat, M = másolat), a negyedikben a kibocsátó

Országos Levéltár - Mohács előtti gyűjtemény adatai - [Lista - SET_0002 - RJEL=[U 493*]]

□ 252896	12020000	T 1347	IMRE KIRÁLY
□ 252690	12300000	Á 1349	BÉLA IFJABB KIRÁLY
□ 252691	12630000	Á 1348	BÉLA 4 KIRÁLY
□ 252729	12650000	E	ERDÉLYI KÁPTALAN
□ 252893	12910000	T 1345	ERDÉLYI KÁPTALAN
□ 252696	13040928	Á 1335	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 252692	13071006	Á 1823	LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA
□ 252730	13140104	E	ERDÉLYI KÁPTALAN
□ 255368	13151113	M	KOLOZSMONOSTORI KONVENT
□ 252695	13151113	E	KOLOZSMONOSTORI KONVENT
□ 252753	13151113	E	MIKLÓS ERDÉLYI VAJDA
□ 252890	13211128	Á 1324	KÁROLY 1 KIRÁLY
□ 252899	13211128	Á 1324	KÁROLY 1 KIRÁLY
□ 255403	13211128	Á 1324	KÁROLY 1 KIRÁLY
□ 252697	13211128	E	KÁROLY 1 KIRÁLY
□ 252698	13211128	Á 1322	KÁROLY 1 KIRÁLY

4. kép. Mohács előtti gyűjtemény adatai. A cegei gróf Wass család levéltárának középkori oklevelei időrendi sorrendben (részlet)

Királyi könyvek 1-4 - [Rekord - Kendy Ferenc gy.János]

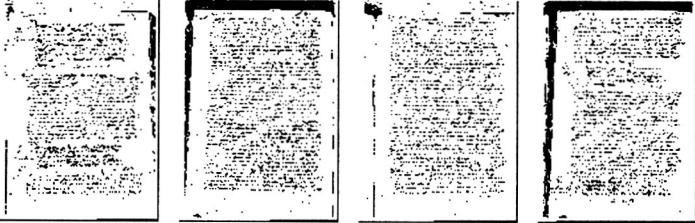
Típus Királyi könyvek
 Név Kendy Ferenc gy.János
 Kiadó Ferdinánd 1 - Pozsony, 1552.03.27 - birtokadomány
 megszakadás
 új adomány
 birtokzálogosítás

Levéltári jelzet A 57 - Magyar Kancelláriai Levéltár - Libri regii - 3. kötet - 93 - 96. oldal
 E 227 - Magyar Kamara Archivuma - Libri donationum - 2. kötet - 67. oldal

Birtok Wech (Torda)
 Sayo; Matthe; Morycz; Wewreweyghaz; Zaazsombor; Zekelay; Zeek (Doboka)
 Orman; Kerew (Belső-Szolnok)
 Waydakamoras (Kolozs)
 Chirch (Arad)

Utaló János 1, Izabella
 e.Werbewczy István kancellár, Erdely Péter, Leway Katalin n.Kendy Ferenc, Péter moldvai vajda, Pettrowth Péter temesi gróf

Sorszám 3.60

Értelmező: Keresőkérdés: KEV=(1552.03.27)

5. kép. Királyi Könyvek. I. Ferdinánd király 1552. március 27-i oklevele

Királyi könyvek 1-4 - [Rekord - Kendy Ferenc gy.János]

Értelmező: Keresőkérdés: KEV=(1552.03.27)

60. Confirmatio literarum Ioannis Babilste Caditaldi, ac Comitis
 Thomae de Nadasd, necnon Andreæ de Babor, super Arce
 Wech, alijsq; bonis hereditat. et iuribus possessionarijs
 infrascriptis, pro Magro Francisco Kendy, de Zenthjman,
 ipsiusq; hereditibus, et posteritandis uniuersis. facta.
 Lib. 2. Pag. 67.

Pro feodumibus diuina fidei et demarcia Romanorum. Hungarie, Dalmacie, Dalmacie
 Croatiae, Slavonie, Lame, Caritie, Gallicie, Lodomerie, Quanie, Bulgarie, etc.

6. kép. Királyi Könyvek. Részlet az előbbi oklevélből